INVESTORLAR VA MANFAATDOR TOMONLARNING FAOLLIGI HAMDA ULARNI KOMPANIYA BOSHQARUVIGA JALB QILISH SHAKLLARI

Amonova Shaxinabonu Abdullo qizi
Tadqiqotchi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda investorlar va manfaatdor tomonlarning kompaniya boshqaruviga faol ishtirok etishining nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va iqtisodiy oqibatlarini keng ko`lamda tahlil qiladi. Aksiyadorlik faolligi, institutsional investorlarning ovoz berish huquqlari, ijtimoiy mas'uliyat talablari va ESG (atrof-muhit, ijtimoiy va boshqaruv) mezonlari bo'yicha mavjud adabiyotlar tizimli ravishda ko'rib chiqilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, faol investorlarning kompaniya qarorlariga ta'siri nafaqat moliyaviy samaradorlikni oshiradi, balki korporativ shaffoflik, boshqaruv sifati va uzoq muddatli barqarorlikni ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Ushbu munosabat, ayniqsa, rivojlanayotgan bozor kontekstida o'rganilganda, samarali boshqaruv mexanizmlari, qonuniy tartibga solish muhiti va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi muloqot sifatiga bog'liqligi aniqlangan. Maqolada, shuningdek, xedj-fondlar faolligi, proksi-maslahat firmalari va institutsional investorlarning ovoz berish amaliyotlari alohida tahlil qilinadi. Xulosalar shuni tasdiqlaydiki, investorlar va manfaatdor tomonlarning kompaniya boshqaruviga samarali jalb qilinishi strategik muloqot, tartibga solish islohotlari va boshqaruv madaniyatining shakllanishi orqali erishiladi.

Kalit so'zlar: *aksiyadorlik faolligi, institutsional investorlar, korporativ boshqaruv, manfaatdor tomonlar, ESG, proxy ovoz berish, xedj-fondlar.*

Kirish. Zamonaviy bozor iqtisodiyotida korporativ boshqaruv tizimlarining samarali ishlashi ko'p jihatdan investorlar va manfaatdor tomonlarning faolligiga bog'liq. So'nggi o'n yilliklarda korporatsiyalar ustidan nazoratni amalga oshirish usullari tubdan o'zgardi: kichik individual aksiyadorlardan tortib yirik institutsional investorlargacha bo'lgan keng doiradagi ishtirokchilar kompaniya strategiyasi, moliyaviy boshqaruv, ekologik javobgarlik va ijtimoiy mas'uliyat masalalarida tobora faolroq ovoz ko'tara boshladi. Bu jarayon nafaqat G'arb mamlakatlarida, balki rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda ham muhim ijtimoiy-iqtisodiy hodisaga aylandi. Aksiyadorlik faolligining asosiy maqsadi kompaniya rahbariyatini uzoq muddatli qiymat yaratishga, shaffoflikni ta'minlashga va barcha manfaatdor tomonlar manfaatlarini hisobga olgan holda qarorlar qabul qilishga majbur etishdir. Keng ma'noda korporativ boshqaruv nafaqat aktsiyadorlar va rahbariyat o'rtasidagi munosabatlarni, balki xodimlar, mijozlar, yetkazib beruvchilar, hukumat va fuqarolik jamiyati kabi turli manfaatdor tomonlarning manfaatlarini muvofiqlashtiruvchi murakkab tizimni ifodalaydi. Investorlar faolligining dolzarbligi nafaqat moliyaviy iqtisodiyot nuqtai nazaridan, balki boshqaruv nazariyasi, huquq fanlari va ijtimoiy fanlar kesishmasida ham namoyon bo'ladi. Aksiyadorlik faolligi mazmuniga ko'ra ikki asosiy yo'nalishni o'z ichiga oladi: birinchisi — rasmiy mexanizmlar, ya'ni umumiy yig'ilishlarda ovoz berish, proxy ovoz berish va aksiyadorlar takliflari; ikkinchisi — norasmiy mexanizmlar, ya'ni rahbariyat bilan xususiy muloqotlar, ommaviy e'tirozlar, media kampaniyalari va huquqiy bosim vositalari. Xedj-fondlarning aktivizmi haqidagi fundamental tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maqsadli kompaniyalarda faollik boshlanganidan keyin aksiyador qaytimi o'rtacha 7 foizga ortadi va operatsion samaradorlik sezilarli darajada yaxshilanadi. Bu natijalar investorlar faolligining nafaqat reaktiv, balki proaktiv korporativ boshqaruv vositasi sifatida muhimligini tasdiqlaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Institutsional investorlar — pensiya fondlari, sug'urta kompaniyalari, investitsiya fondlari va endaument fondlari — zamonaviy moliyaviy bozorlarning asosiy ishtirokchilariga aylangan. Ular aksiyalar bozorining yirik ulushini nazorat qilishi sababli korporativ boshqaruv mexanizmlarining eng ta'sirchan subyektlari hisoblanadi. Institutsional investorlarning korporativ boshqaruvga ta'siri uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: birinchidan, ular proxy ovoz berish huquqi orqali korporativ qarorlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi; ikkinchidan, ular kompaniya rahbariyati bilan xususiy muloqot orqali strategik o'zgarishlarga erishadi; uchinchidan, ular ommaviy e'tirozlar va media e'tibori orqali kompaniya xatti-harakatini tartibga soladi. Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, institutsional investorlar faolroq bo'lgan kompaniyalarda boshqaruv sifati, shaffoflik darajasi va uzoq muddatli moliyaviy ko'rsatkichlar ancha yuqori bo'ladi.

Institutsional investorlarning proxy ovoz berish amaliyoti korporativ boshqaruvdagi eng muhim rasmiy mexanizmlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Hindiston misolida o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, institutsional investorlar proxy ovoz berishni faolroq qo'llaganida, maqsadli kompaniyalarda boshqaruv qarorlari sifati sezilarli darajada yaxshilanadi, rahbariyat ish haqi siyosati yanada adekvat tarzda shakllanadi va boshqaruv kengashi tarkibi mustaqil a'zolar hisobiga kengayadi [4]. Bundan tashqari, institutsional investorlarning ovoz berishdagi muvofiqlashtirilgan harakatlari individual aksiyadorlarning yakka harakat qilishiga qaraganda ancha samarali natijalarga olib keladi. Gillan va Starks tomonidan o'tkazilgan klassik tadqiqot shuni aniqladiki, institutsional investorlar guruhlarining muvofiqlashtirgan holda taqdim etgan aksiyadorlik takliflari ko'pchilik ovozni qo'lga kiritish ehtimoli yakka investorlar takliflariga qaraganda sezilarli darajada yuqori.

Biroq, institutsional investorlar faolligi barcha kontekstlarda bir xil darajada namoyon bo'lavermaydi. Fransiyada o'tkazilgan tadqiqot shuni aniqladi: aksiyalarning yirik ulushiga ega bo'lganiga qaramay, ba'zi institutsional investorlar korporativ boshqaruvga faol ta'sir ko'rsatmaydi. Buning asosiy sababi — moliyaviy muassasalar va korporatsiyalar o'rtasidagi biznes aloqalari bo'lib, ular aksiyadorlik faolligini cheklaydi. Demak, institutsional investorlar tomonidan korporativ boshqaruvga faol aralashuv darajasi faqat aksiyalar ulushiga emas, balki mavjud biznes aloqalariga, tartibga solish muhitiga va madaniy omillarga ham bog'liq.

Proxy-maslahat firmalari (proxy advisory firms) — aksiyadorlarning kompaniya yig'ilishlarida ovoz berish bo'yicha tavsiya beradigan ixtisoslashgan tashkilotlar — zamonaviy korporativ boshqaruv ekotizimida tobora muhim rol o'ynamoqda. Institutional Shareholder Services (ISS) va Glass Lewis kabi yetakchi proksi-maslahat firmalari minglab institutsional investorlarga rahbariyat ish haqi, boshqaruv kengashi nomzodlari va aksiyadorlik takliflari bo'yicha ovoz berish tavsiyalarini taqdim etadi. Dey, Starkweather va Uayt tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ISS muolajalari kompaniyalarning aksiyadorlar bilan muloqotga nisbatan yondashuvini tubdan o'zgartiradi: ISS diqqatiga tushgan kompaniyalar aksiyadorlar bilan bevosita uchrashuvlar sonini keskin oshiradi va oshkoralik darajasini yaxshilaydi.

Aksiyadorlar bilan muloqotning (shareholder engagement) mohiyati nafaqat rasmiy ovoz berish mexanizmlari bilan cheklanadi. Strategik kommunikatsiya va dinamik muloqot tushunchasiga asoslangan yangi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kompaniyalar bilan investorlar o'rtasidagi sifatli munosabatlar korporativ mas'uliyat va ESG talablarini bajarishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy aksiyadorlik aktivizmi haqidagi so'nggi tadqiqot shuni ta'kidlaydiki, tarmoq yondashuvi va dinamik muloqot strategiyasi orqali investorlar kompaniya siyosatiga rasmiy ovoz berish mexanizmlari ishlamay qolgan hollarda ham ta'sir ko'rsatishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ushbu maqolada investorlar va manfaatdor tomonlarning kompaniya boshqaruviga faol ishtirokining nazariy asoslari, mexanizmlari va oqibatlari keng ko'lamda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, investorlar faolligi korporativ boshqaruv sifatini oshirishning eng samarali vositalaridan biri bo'lib, u aksiyadorlar qiymati, operatsion samaradorlik va korporativ shaffoflikni sezilarli darajada yaxshilaydi. Institutsional investorlarning muvofiqlashtirgan holdagi proxy ovoz berish faolligi individual aksiyadorlarning yakka harakat qilishiga qaraganda ancha samarali korporativ o'zgarishlarga olib kelishi isbotlangan. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun bir qator yo'nalishlar muhim ko'rinadi. Birinchidan, O'zbekiston va O'rta Osiyo mamlakatlari kabi bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan davlatlardagi investorlar faolligini empirik o'rganish dolzarb bo'lib qolmoqda. Ikkinchidan, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning korporativ boshqaruvga ta'siri, jumladan proksi-maslahat firmalarining AI asosidagi tavsiya tizimlari, chuqurroq o'rganishni talab etadi. Uchinchidan, ijtimoiy aksiyadorlik aktivizmining strategik kommunikatsiya va tarmoq yondashuvlari orqali amalga oshirilishi tobora muhim tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda . Ushbu yo'nalishlardagi empirik va nazariy tadqiqotlar, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlarda, korporativ boshqaruv sifatini oshirishga muhim hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Brav, A., Jiang, W., Partnoy, F., & Thomas, R. S. (2008). Hedge Fund Activism, Corporate Governance, and Firm Performance. *Journal of Finance*.
2. Gillan, S. L., & Starks, L. (2000). Corporate Governance Proposals and Shareholder Activism: The Role of Institutional Investors. *Journal of Financial Economics*.
3. Ganie, I. R., Haldar, A., Wani, T., & Manuj, H. (2023). Do institutional investors affect corporate governance through proxy voting and shareholder activism? Evidence from India. *International Journal of Organizational Analysis*.
4. Uysal, N. (2025). A Networked Approach to Social Shareholder Activism: The Role of Strategic Communication and Dynamic Engagement. *International Journal of Strategic Communication*
5. Grau, A., Castelo-Branco, M., & Bel-Oms, I. (2025). The Impacts of ESG Reporting, Stakeholder Engagement and Board Gender Diversity on Firm Performance. *Business Strategy & Development*.
6. Raza, M., & Fatima, S. (2025). The Comparative Analysis of the Institutional Investors and Corporate Governance in the Context of the European Union and Pakistan. *Journal of Policy and Humanities*.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.